

OD ČVRSNICE I PRENJA

Piše: ŽELJKO POLJAK

Hrvati su kao pripadnici zapadne kulture bili glavni pokretači planinarstva u BiH, što je i razumljivo jer je planinarstvo izrazita tekovina građanske kulture Zapada

Čvrsnica: Veliki kuk (u pozadini Pešti brdo)

Članak „Povijesna uloga hrvatskih planinara u BiH“ objavljen u ovom časopisu 2012. godine završio je riječima: „Ovim sažetim prikazom nije obuhvaćeno djelovanje hrvatskih alpinista uoči Drugog svjetskog rata koji su svojim usponima u stijenama Čvrsnice i Prenja utemeljili penjačko planinarstvo u BiH stijenama - njihova djelatnost tek očekuje povijesno vrednovanje.“

Tu prazninu pokušat ću donekle popuniti redcima koji slijede, a kao uvod ponavljam osnovne misli iz prvog članka, budući da vrijede i za alpinizam. Hrvati su kao pripadnici zapadne kulture bili glavni pokretači planinarstva u BiH, što je i razumljivo jer je planinarstvo izrazita tekovina građanske kulture Zapada. Kao brojčano najmanji od triju konstitutivnih naroda u BiH, Hrvati su stoljećima potiskivani od pripadnika istočnih kultura (islama i pravoslavlja), ali su temelji što su ih postavili u BiH poslužili drugima i značajno pridonijeli današnjoj kvaliteti BiH planinarstva. To isto vrijedi i za alpinizam (penjačko planinarstvo).

O pretečama alpinizma u BiH stijenama objavio je dr. Halid Čaušević (1919.-2000.) dvije studije i ustvrdio da se nijedan uspon do tada ne bi mogao ocijeniti penjačkim. Najviše što se može reći jest da su neki pokušaji u BiH stijenama utrli put razumijevanju za osvajanje stijena. Alpinizam se u BiH ukorijenio tek onda kada su zagrebački alpinisti nakon nekoliko početničkih godina preusmjerili svoje djelovanje s Kleka i Alpa na BiH stijene. Razvoj alpinizma u Hrvatskoj kasnio je za onim u alpskim narodima, pa je stoga još više kasnio u BiH. Naime, Hrvatsko planinarsko društvo (HPD), pod utjecajem autoritativnog predsjednika Josipa Pasarića (1860.-1937.), dugo se između dva svjetska rata protivilo penjanju u stijenama kao „nepotrebnom

riskiranju života“. HPD je prihvatio alpinizam tek nakon Pasarićeve detronizacije na burnoj skupštini 1933. Godine 1935. osnovan je u HPD-u Alpinistički odsjek (u početku se zvao Alpinistička sekcija), koji je 1936. počeo redovno organizirati penjačke tečajeve i s velikim poletom nadoknadio kašnjenje za Europom. Godine 1942. i 1943. čak je održao penjačke tečajeve za tadašnju slovačku vojsku (*Odjel armadnih pretekarov*).

Započela je epoha u kojoj su naši alpinisti bili obuzeti romantičarskim, danas teško shvatljivim zanosom. Iako slabo opremljeni - tek klinovima, čekićem i konopljanim užetom gotovo simbolične vrijednosti - s entuzijazmom su Klekovu stijenu iskrižali prvenstvenim smjerovima, a neki su u njoj i život izgubili. O tome i danas u dvorištu Frankopanske tvrđave u Ogulinu svjedoči spomenik u obliku stijene sa sedam imena.

Stekavši potrebno iskustvo, zagrebački su se alpinisti preusmjerili s Kleka najprije na Alpe, a zatim na eldorado još netaknutih stijena u hercegovačkim planinama - Prenju i Čvrsnici. Naime, tada su penjači osobito cijenili „prvenstvene“ uspone koje su mogli nazvati svojim imenom (npr. Dragmanov solo uspon u Kleku). Njihovim pohodima ekspedicijskih razmjera u stijene Prenja, Čvrsnice i Maglića počevši od 1939. stvarno je započelo penjačko planinarstvo u BiH. Rezultat je bio niz prvenstvenih penjačkih uspona, dokumentiranih opisom smjerova, fotografijama i člancima u planinarskom tisku. Otada je alpinizam u BiH neprestano imao uzlaznu liniju te su ga postupno prihvatila i druga dva konstitutivna naroda u toj zemlji.

Razdoblje u BiH do 1939. možemo nazvati pripremnim, a njegove bosanske sudionike, i opet mahom Hrvate, koliko god oni bili požrtvovni, samo pretečama alpinizma. Iстина,

DO MAGLIĆA I BIOČA

Čaušević spominje da članovi Društva planinara u BiH „1938. godine organiziraju prvi kurs za alpiniste i gorske spasavaoče“, ali u Flegerovoj opsežnoj studiji o tom društvu nema ni spomena o takvom kursu.

Do Drugoga svjetskog rata bilo je među BiH planinarima samo individualnih penjačkih akcija. Među njima su se tada posebno isticali Drago Šefer i Josip Sigmund, obojica iz Sarajeva. Oni zavrjeđuju da im se posveti nekoliko redaka.

Drago Šefer i prvi alpinistički odsjek u Bosni

Iste godine kad je osnovan prvi alpinistički odsjek u Zagrebu (1935.) osnovao je takav odsjek u sarajevskom PD-u "Prijatelj prirode" Hrvat Drago Šefer (1908.-1996.). On je zabilježio da je s nekoliko prijatelja i bratom Josipom počeo penjati u Djevojačkim stijenama na Romaniji već 1. listopada 1929. Njegov odsjek se nije održao, i to iz dva razloga. Prvi je taj što ga ni matično društvo nije podržalo, a drugi nesloga penjača. U knjizi svojih uspomena Šefer piše: „Individualizam i ljubomora nisu nam dali da se ujedini i zajednički djelujemo“ i, osim toga, „nijedno planinarsko društvo nije pokazivalo želju da nam pomogne ... pa je bilo nemoguće organizovano djelovanje, već isključivo individualne akcije“.

Kao prije toga u Zagrebu, i planinarska društva u BiH pružala su otpor penjaštvu, pa je tako „... Marko Ilić, dugogodišnji predsjednik PD-a 'Romanija', 30-tih godina riječju i perom anatomizirao svaki pokušaj alpinističke aktivnosti u planinarskoj organizaciji, a bilo je i drugih koji su ga slijedili“ (str. 160).

Šefer je dobio zadovoljštinu tek 1980., kada je u sarajevskom hotelu Bristol, tadašnji predsjednik Planinarskog saveza BiH Petar Simoneti (porijeklom iz Istre), otvorio proslavu 50-godišnjice BiH alpinizma (jedino nije jasno s kojim se događajem povezuje ta 50-godišnjica). Šefer se poslije umirovljenja preselio u Makarsku, gdje je 1974. obnovio rad Planinarskog društva Biokovo i život završio kao njegov počasni predsjednik.

Vizionar Josip Sigmund i njegov tragičan kraj

Za razliku od Šefera, Josip Sigmund (1912. - 1943.) imao je, barem u početku, više sreće i bolju taktiku. Započeo je djelovati u sarajevskom HPD-u Bjelašnica kao član vodstva i voditelj omladinske sekcije. Postupno je mlade članove zagrijavao za velike i pionirske pothvate u stij-

nama, a osobito je propagirao zimski alpinizam. Tako je od 14. do 21. ožujka 1937. na Bjelašnici održao za Ski sekciju svog društva „skijaški tečaj za visoko alpsko planinarjenje“. Osim toga, prvi je u BiH stijenama dokumentirao jedan prvenstveni uspon. Izveo ga je u listopadu 1937.

O svojim usponima i planinarskoj viziji objavio je desetak članaka u časopisu "Hrvatski planinar" bez kojih se danas ne može govoriti o povijesti alpinizma u BiH. Po zanimanju je bio željeznički tehničar, a bio je i politički aktivan član Komunističke partije, što ga je koštalo života. Uhapšen je 1942. i strijeljan 1943. u Sarajevu. Bio je to velik gubitak za planinarstvo u BiH, posebno za alpinizam.

Njegovim je imenom nazvan velik i lijep planinarski dom na Treskavici sagrađen 1951. (spaljen u ratu nakon raspada Jugoslavije).

Zagrebački navez Brezovečki - Dragman

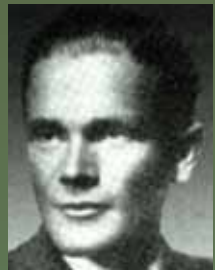
Slavko Brezovečki (1911.-1991.) i Marijan Dragman (1910.-1945.) bili su najuspješniji hrvatski penjački navez do Drugog svjetskog rata. Obojica su po struci bili grafičari, a briljirali su penjačkom tehnikom. Dragman je, slično kao i Sigmund, bio uhapšen kao aktivan član Komunističke partije i 1945. nestao prilikom transporta iz Lepoglave u Jasenovac. Za tadašnje je prilike izvodio upravo spektakularne uspone, a usto se bavio boksom i bio državni prvak u poluteškoj kategoriji.

Brezovečki je poslije rata postao u neku ruku naš prvi profesionalni planinar (alpinistički instruktor i plaćeni tajnik Planinarskog saveza Hrvatske). S njim sam kao alpinist i urednik planinarskog časopisa mnogo surađivao, pa će za ovu temu možda biti zanimljivo nekoliko mojih sjećanja.

Po osnutku Banovine Hrvatske, za ravnatelja Prve klasične gimnazije u Zagrebu iz Bosne je 1939. došao prof. Ivan Rengjeo (1884.-1962.), istaknuti član vodstva sarajevskog HPD-a Bjelašnica. Rengjeo je sljedeće godine postao i urednikom časopisa "Hrvatski planinar", pa nije čudno što se taj časopis mogao čitati i u gimnazijskoj knjižnici. Kao učenik te gimnazije slučajno sam u dvobroju 8-9 iz 1940. naišao na članak Slavka Brezovečkog, tada „alpinista broj jedan“ u Hrvatskoj. Bio je to dramatičan opis osvajanja tisućumeterske stijene Velikoga kuka na Čvršnici, koje je svojim herojstvom toliko uzbudilo maštu mene četrnaestogodišnjaka da mi je uvelike odredio budućnost:

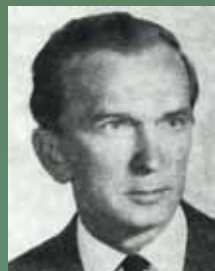
Drago Šefer
(1908.- 1996.)

Josip Sigmund
(1912. - 1943.)

Marijan Dragman
(1910.- 1945.)

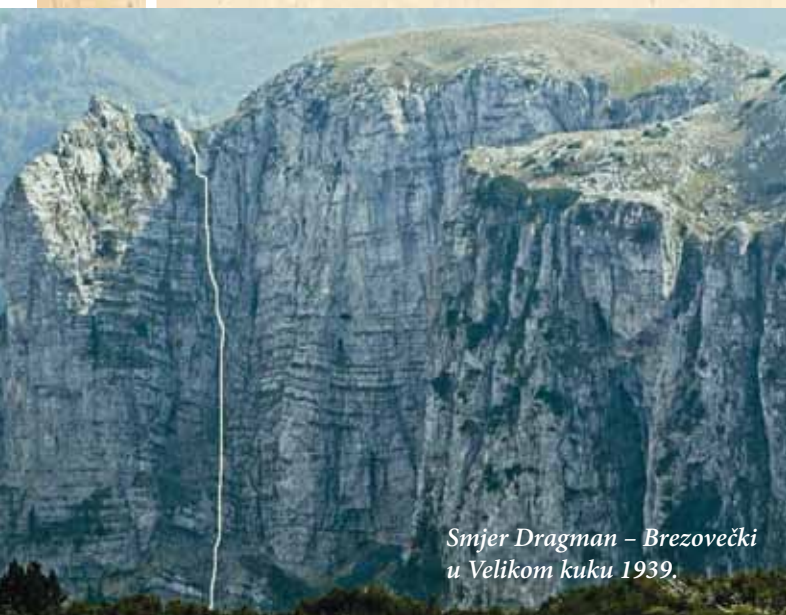
Slavko Brezovečki
(1911.-1991.)

desetak godina poslije postao sam autorov učenik u stijeni, a dvadesetak godina poslije urednik "Hrvatskog planinara" i to ostao pune 42 godine.

Kad je na alpinističkom tečaju zagrebačkih studenata (Durmitor, 1949.) poginuo naš instruktor Josip Komen (1925.-1949.), došao ga je zamijeniti upravo Brezovečki. Navečer oko logorske vatre na obali Crnog jezera rado nam je pričao o svojim penjačkim usponima. Iskoristio sam priliku i upitao ga koji mu je uspon bio najteži i najopasniji, a on je bez mnogo razmišljanja odgovorio - Veliki kuk na Čvrnici prije deset godina. Danas znamo da su Dragman i Brezovečki tim usponom označili početak suvremenog alpinizma u BiH. No, prepustimo dalje riječ samom Brezovečkom i poslužimo se citatima iz njegova uzbudljivog putopisa.

Otkriće i dramatično osvajanje Velikog kuka na Čvrnici

Brezovečki je bio očaran već prvim pogledom na tu stijenu: „Nju kao da je izmislila najsmjelija ljudska mašta, tu je usredotočen sav ljudski pojam strmine, veličine i nepobjedivosti u isti čas. Stijena Velikog kuka nadilazi svojom visi-

*Smjer Dragman – Brezovečki
u Velikom kuku 1939.*

nom i čuvenu sjevernu stijenu Triglava, koju mi također vrlo dobro poznajemo. Gotovo nitko od mojih drugova nije mogao povjerovati da u te krajeve još nije stupila noga planinara-penjača. Stijene, koje su se iznad naših glava uzdizale u modro nebo, bile su u alpinističkim krugovima potpuno nepoznate.” Ali bile su vrlo teške i opasne: „opasnost od kamenja koje neprestano pada... sve police nagnute prema dolini ... silna vrućina toga dana ... Iz lijevog dijela stijene dopre do nas strašna tutnjava. Bio je to veći odron kamenja, koje je sada kroz velike kamine jurilo poput vlaka u dolinu.” Nakon jednog opasnog detalja priznaje: „Osjećam da mi popuštaju sile, i sa strahom pomišljam na duboku tamu poda mnom.”

Prenočili su u polovici stijene: „Poslije skromne večere čvrsto smo zaspali. Pred zoru prenuła nas je iza sna snažna

detonacija. Bilo je to opet kamenje, koje je padalo i rušilo se u našoj neposrednoj blizini.»

Oko dva sata popodne proživljavali su Brezovečki i njegov partner Marijan Dragman tešku krizu zbog žeđi.

«U međuvremenu pojavio se na samome vrhu naš drug Bumba, bio je u društvu s Laszowskim i Šporčićem (članovi AO HPD-a iz Zagreba - nap. Ž.P.). Donijeli su vodu i mnogo užeta. Napokon nam spustiše vodu na užetu preko 100 m dugačkom. Neopisiva su bila čuvstva, koja su se tada rađala u nama, kada je nekoliko boca zazvonilo iznad naših glava i spuštalo se polagano do nas. Pričinilo mi se, da slušam veličanstveni andante izveden u silnim akordima, koji su nam donosili novi život poslije velike i mučne borbe.»

Na vrhu je ustanovio: „Moj visinomjer pokazivao je točnu visinu stijene: 1300 m, kroz koju smo se probili za puna 33 i pol sata. Stijena je prema tome visoka točno 1050 m ne uračunavši ovamo onih 250 m ulaznog žlijeba. Tehnički je stijena krajnje teška i nužno su potrebni klinovi i pomoćne zamke za svladavanje nepredvidivih zapreka.”

Putopis je završio riječima:

„Jedan sat kasnije već smo sjedili u lijepoj novootvorenoj i vrlo udobno namještenoj planinarskoj kući pod Velikim Vilincem (1961 m), koju je sagradila naša vrijedna podružnica H.P.D. Bjelašnica iz Sarajeva. Tu smo u ugodnom raspoloženju prepričavali svoje doživljaje i postavljali osnovne novim usponima.”

A o tim novim usponima neka govore sljedeći redci.

Pustolovni pohod na Čvrnicu 1941.

Fantastične priče koje su stizale iz hercegovačkih stijena djelovale su poput droge na zagrebačke penjače, pa ih ni rat kojim je upravo bila srušena Jugoslavija, ni oružane pobune koje su započele u Hrvatskoj i Bosni nisu odvratile od nau- ma da ih posjete.

Ljeti 1941. devetero članova zagrebačkog AO-a jedva je dočekalo da nestane snijeg iz stijena i bez obzira na alarmantne vijesti o nemirima, pripremiło je gotovo zanese- njački hazardnu ljetnu ekspediciju na Čvrnicu. Izvršno su je planirali, čak u unaprijed vlakom otpremili sanduke s hranom u Jablanicu.

O nekim delikatnim pojedinostima doznao sam od svog rođaka (ženina strica) prof. Vladimira Stahuljaka (1876.-1960.) koji je 1941. imenovan za povjerenika NDH u HPD-u. Uklonjen je dotadašnji HSS-ovski predsjednik HPD-a dr. Josip Torbar (1899.-1963.) i poslije zatvoren u Lepoglavi. U tom prijelaznom razdoblju zavladała je u HPD-u prilična zbrka i samovlašće. Neki članovi planiranog pohoda na Čvrnicu bili su uhapšeni, drugi mobilizirani, a treći su uzalud došli u određeno vrijeme na kolodvor. No, ostatak ekipe ipak je sljedeći tjedan krenuo na put, a poslije su im pristigli još neki drugovi, tako da ih je ukupno bilo devet: Ivan Bumba, Zdravko Ceraj, Marijan Dragman, Slavko Brezovečki, Pavao Halavanja, Dragan Horvat, Emil Laszowski, Krešo Mihajević i Franjo Šaško. Dio hrane koja ih je čekala u sanducima u međuvremenu se pokvarilo, a kuću na Vilincu našli su provaljenu i opustošenu.

„Provaljen i oštećen krov, odnesen je najveći dio posuda i sva ćebad” - javlja HPD-u u Zagreb podružnica Bjelašnica iz Sarajeva. Na povratku su, kao sumnjivi, pet dana bili zadržani u Sarajevu. Putovanje je 1942. opisao Mihaljević, ali je tada morao prešutjeti uzroke neprilika što su ih doživjeli; o njima su javno progovorili tek poslije 1945. Unatoč svemu, postigli su zapažene uspjehe: čvrstičke stijene iskrižali su prvenstvenim smjerovima i o tome objavili niz članaka u “Hrvatskom planinaru”.

Tehničke opise svih prvenstvenih uspona, kao i ostalih koji se spominju u ovom članku, sabrao je Zlatko Smerke u svojim alpinističkim vodičima pa ih ovdje nije potrebno nabrajati.

Alpinistička ekspedicija na Čvrstnicu 1948.

Slijedilo je osam godina zastoja, što zbog rata, što zbog poslijeratne mukotrpne obnove planinarstva („Planinarstvo je buržoaska izmišljotina” - izjavio je jednom Josip Broz). Zagrebački alpinisti nisu zaboravili Čvrstnicu ni čar njenih stijena i jedva su dočekali prvu priliku. Kad je 1948. nova vlast konačno planinarima dopustila osnivanje samostalnih društava, alpinisti su u kolovozu te godine organizirali do tada najzamašniji pothvat u povijesti hrvatskog alpinizma - penjački pohod na Čvrstnicu u ekspedicijskom stilu, s 19 članova. Bili su to Stjepan Brlečić (1920.-2007.), Ivo Gropuzzo (1925.-1971.), Drago Kivač (1903.-1982.), Josip Mesarić (1916.-1971.), Maksimilijan Plotnikov (1909.-1954.), Edvin Rakoš (1924.-1998.), Mirko Zgaga (1925.-2010.) i drugi. Među njima bilo je i pet djevojaka: Lota Arh, Jeleña Špiler-Čuča, Anđela Bedeniković, Vilma Čač i Josipa Ferenčina. Pokrenuto je i mjesno stanovništvo, koje je na svaki način pomagalo planinarima.

Pohod je iscrpno opisao na desetak stranica tadašnji vodeći penjač Slavko Brezovečki, a ovdje ćemo izdvojiti samo nekoliko zanimljivih pojedinosti. Petero članova s Mesarićem na čelu otišlo je prije da pripremi sve potrebno, a ostali su krenuli vlakom u Jablanicu i odatle kamionom u selo Doljane. Dio prtljage otpremljen je u planinu konjskom karavanom, a oko 200 kg iznijeli su planinari na svojim leđima svladavši visinsku razliku od 1400 metara. Kuću na Vilincu našli su opustošenu, bez vrata i prozora, i trebalo je puno truda da se osposobi za boravak. U duhu tadašnjeg vremena izdali su i jedan broj zidnih novina „koji je oštro lupao po raznim nedostacima pojedinaca”.

Kada su se jednog dana rasporedili u penjačke naveze i krenuli u stijenu Pešti-brda, tamo im se izgubila iz vida dvojka Stjepan Brlečić - Josipa Ferenčina. Nakon pet sati traganja jedva su ih pronašli, zahvaljujući Josipinim pozivima u pomoć. Brlečiću su se iščupali klinovi iz stijene, pao je desetak metara duboko i slomio noge. Formirana je momčad za spašavanje, koja ga je u dramatičnim okolnostima uspjela otpremiti u mostarsku bolnicu. „Ovaj slučaj bio je za nas ispit zrelosti, velika tehnička škola i ogledalo kod vršenja tehničkih dužnosti” - zaključio je Brezovečki

- „ali ćemo ponovno posjetiti Čvrstnicu, koju smo zavoljeli ne samo zato što nam njeni teški tereni odgajaju prvoklasne alpinističke kadrove, već i radi njezine posebne ljepote i srdačnosti naroda koji u njoj obitava.”

Brlečić je uskoro ozdravio i poslije je Brezovečkog naslijedio na dužnosti tajnika Planinarskog saveza Hrvatske.

Prenj, Maglič, Volujak

Temu ćemo zaokružiti sažetim podacima o pionirskim pothvatima zagrebačkih alpinista u do tada penjački gotovo netaknutim stijenama Prenja i Magličeve skupine. Alpinistička sekcija HPD-a organizirala je u kolovozu 1940. penjački pohod radi istraživanja stijena u Prenju.

Sudjelovali su Drago Brlečić, Zdravko Ceraj, ing. Božo Dilber, Joža Mesarić, Krešo Mihaljević i Drago Šafar pod vodstvom Slavka Brezovečkog te izveli deset prvenstvenih uspona. Ceraj (1920.-2011.) se poslije istaknuo kao atletičar te postao olimpijac i višestruki prvak Jugoslavije. Mnogo poslije (1969.) izveli su članovi penjačkog logora zagrebačkog PD-a Željezničar na Prenju veći broj prvenstvenih uspona.

U kolovozu 1949. prvi je put zabijen alpinistički klin u skupini Magliča. Tom su prilikom zagrebački penjači Mirko Zgaga, B. Matković, Ivo Gropuzzo, Nino Kučan, Edvin Rakoš i Krešo Mihaljević zabilježili četiri prvenstvena uspona. Dodajmo ovdje da je najplodnije bilo ljeto 1954. kada je AO Velebit iz Zagreba pod vodstvom Zdenka Šimunovića izveo niz prvenstvenih uspona u Volujaku, Trnovačkom Durmitoru i Bioču. U pohodu je sudjelovalo više mladih penjača i, po prvi put, nekoliko ženskih naveza (Ljerka Zajec, Višnja Boltar, Ivanka Kosec).

Nakon pionirskih pothvata zagrebačkih penjača, a istodobno s poslijeratnom obnovom planinarstva u BiH, počela je alpinistička misao prodirati i među pripadnike ostala dva konstitutivna naroda u BiH. No. to više nije tema ovoga članka...

LITERATURA (Kratice: HP - Hrvatski planinar; NP - Naše planine)

- Poljak, Ž. Povijesna uloga hrvatskih planinara u BiH. Povijest hrvatskog športa 44, 160, ožujak 2012, str. 6
Čaušević, H. Pothvati slični alpinizmu u BiH. NP 1979, 129.
Čaušević, H. Dileme na tragovima prvih penjača. NP 1986, 97.
Iz Alpinističkog odsjeka H.P.D. Zagreb. HP 1942, 135; Alpinistički odsjek. HP 1943, 105.
Čaušević, H. Razvitak planinarstva u BiH do 1941. godine. Prilozi za istoriju fizičke kulture u BiH, sv. 8, 19-39. Sarajevo 1974.
Fleger, J. Društvo planinara u BiH. HP 1941, 25-53.
Šefer, D. Planinarski zapisi. PS BiH, Sarajevo, 1984.
Batinić, T. Hrvatsko planinarsko društvo Bjelašnica 1923 Sarajevo. HKD Napredak, Sarajevo, 2008.
Sigmund, J. Prvenstveni penjački uspon preko sjeverne stijene Klapavice, Čvrstnica. HP 1938, 65
Brezovečki, S. Jugoistočna stijena Velikoga kuka (1.850 m) na Čvrstnici; Prvenstveni uspon 10. i 11. VIII. HP 1940, 225.
Promjene u upravi H.P.D.-a. HP 1941, 195.
Mihaljević, K. Alpinisti na dopustu. HP 1942, 6-14.
Smerke, Z. Alpinistički vodič. Zagreb, 1963.
Smerke, Z. Alpinistički vodič Stijene Jugoslavije, knjiga II. Varaždin, 1979.
Brezovečki, S. Čvrstnica. NP, 1949, 10-20.
Brezovečki, S. Preko stijena i grebena Prenj-planine. HP 1941, 216; Prenj. NP 1949, 349.
Leskovšek, J. Planinar, str. 47. Zagreb 1970. Suplement NP br. 1-2, 1971.
Mihaljević, K. Kroz planine Bosne i Crne Gore. NP 1949, 228.
Prvenstveni alpinistički usponi AO „Velebita”. NP 1949, 423.